

Fašizam, sport i mladež – ideja i uloga tjelesnoga odgoja i sporta u odgoju i organizaciji Ustaške mladeži, 1941.-1945.

U ovome radu autor po prvi put analizira ulogu tjelesnoga odgoja i sporta unutar fašističkoga, ustaškoga režima, Nezavisne Države Hrvatske. U tekstu se analizira ideja i praksa sporta unutar NDH te njegove osnovne ideološke i praktične smjernice unutar organizacije Ustaške mladeži. Autor zaključuje da je ustaška utopijska ideja ‘totalne’ izgradnje ‘novoga’ Hrvata svoj najveći ideološki i praktični zamah dobila upravo unutar organizacije Ustaške mladeži. Unutar ustaškoga diskursa ‘kontaminacije’, ‘nazadovanja’, te umjetno nametnutoga i neprirodnoga razvoja mladeži tijekom međuratnoga razdoblja, značajnu, ako ne i primarnu ulogu, ustaše su pridavali važnosti tjelesnoga i intelektualnoga odgoja i izgradnje mladeži kao sastavnoga dijela njezina cjelokupnoga odgoja. Upravo preko sporta, za koji je smatrano da razvija tijelo i intelekt, ustaše su težili ostvarenju svoje utopijske ideje stvaranja ne samo ‘novoga’ poretka, već i cjelokupnoga ‘novoga’ društva. Samim time težili su i ostvarenju totalne transformacije svih pojedinaca, a posebice onih najmlađih, koji su trebali činiti okosnicu, temelj toga ‘novoga’ društva.

Uvod

„Diktatori su otkrili sport – to je bilo neizbježno“.¹ John R. Tunis je ovom rečenicom započeo svoj članak objavljen u časopisu *Foreign Affairs* samo mjesec dana prije ljetnih Olimpijskih igara u Berlinu 1936. godine. Namjera članka je bila naznačiti razlike u ulozi sporta u liberalno-demokratskim i diktatorskim, odnosno totalitarnim sustavima, tj. komunizmu i fašizmu. U to vrijeme, dakle neposredno prije održavanja Olimpijskih igara u Berlinu, Ante Pavelić i njegov ustaški pokret zasigurno nisu još ‘otkrili’ sport u smislu u kojem je o tome pisao Tunis. Međutim, može se slobodno reći da je Pavelić u razdoblju tridesetih otkrio nešto drugo. Otkrio je fašizam kao tada dominantnu ideologiju koju je prihvatio sa svima njezinima eklektičnim svojstvima i njezinom utopijskom vizijom nacionalne i državne budućnosti.² Otkrio je, prihvatio i krenuo pravcem upravo onoga

¹ TUNIS 1936: 606.

² Vidi primjerice CRLJEN 1942, PAVELIĆ 1941, VALENTA 1935, te također faksimil brošure *Ustav Ustaše, hrvatske revolucionarne organizacije* u JAREB 2007, unutar kojih su vidljive

ideološkog utopijskog viđenja koje će uvelike obilježiti ustaški režim tijekom Drugoga svjetskog rata.

Iako su sva tri gore spomenuta politička sustava pridavala važnu ulogu sportu, u onima s totalitarnim predznakom uloga sporta i njegova političko-nacionalna važnost bila je posebno naznačena. Ona se prvenstveno očitovala u njihovu „izazovu osnovnim karakteristikama ljudske prirode gdje je osoba gledana kao oblikovni materijal, sposobna da se oblikuje prema željama sveprisutnoga organizatora“.³ Dakle, totalitarni režimi imali su unaprijed zacrtanu viziju ne samo društva kao cjeline, već i svakoga njegova pojedinca koji je trebao činiti proaktivnu jedinku te šire zajednice. U takvome ideološkome nazoru, u kojemu je utopijska budućnost predstavljala neizbježnu stvarnost, sport je zadobio značajnu ulogu. Njemu je dana uloga općega odgoja, rasonode, zdravoga natjecanja, i stvaranja zdravih i snažnih jedinki cjeline, bez imalo prostora ostavljenoga slučajnosti razvoja. Prema Tunisu sportu je u tim režimima pridavana trostruka uloga. Prva zadaća mu je bila da okupira slobodno vrijeme mladih jer su upravo mlađe generacije te koje ti režimi moraju pridobiti za novi koncept i način života, za novi sustav. Nadalje, sport je služio kao propagandno sredstvo za promicanje sustava vrijednosti smatranoga superiornijim od dotadašnjih te vitalnijim za opstanak u bližoj i daljoj budućnosti. Treće, ali nipošto najmanje bitno, sport je trebao služiti svojevrsnoj pripremi za vojnu službu, tj. trebao je pripremiti i odgojiti novu, snažnu, vitalnu i izdržljivu generaciju mladića i djevojaka sposobnih za obranu domovine.⁴

U ovome članku koncept totalitarizma shvaćen je kao politički eksperiment nastao kao posljedica razvoja masovne politike i društva dvadesetoga stoljeća. Fašistički totalitarizam imao je svrhu stvaranja snažne i homogene političko-nacionalne zajednice. Ideja i cilj takove dirigitirane homogenizacije bili su biološko spasenje dotičnih zajednica od dekadentnoga sustava liberalnih demokracija i prijetnje svjetskoga boljševizma, a sve u svrhu izgradnje novoga i boljega utopijskoga društveno-političkoga sustava.⁵

Fašistička utopijska ideja razvija se unutar svjetonazora u kojemu je ideološki sukob, sukob između dobra i zla, sukob prošlosti i budućnosti, neizbježan te kao takav zahtjeva unaprijed zamišljeno djelovanje i upravljanje svim društvenim snagama, a upravo u svrhu opstanka i napretka vlastite zajednice. Identični obrazac vidljiv i kod ustaškoga režima, koji jasno definira svoju politiku i cilj kao totalitarnu te naglašava da je „Nezavisna Država Hrvatska totalitarna, jer

komponente fašizma, tj. sličnosti ideologije s talijanskim Fašizmom i njemačkim nacionalsocijalizmom. Za više o suvremenim pristupima istraživanju fašizma kao generičkoga pojma vidi COSTA PINTO 2011, GRIFFIN 1991, IORDACHI 2010, MANN 2004, PAYNE 1995.

³ GIRGINOV 2004: 6.

⁴ TUNIS 1936: 606-607.

⁵ Detaljnije o konceptu totalitarizma i njegovoj istraživačkoj upotrebi i ulozi vidi ROBERTS 2006, TODOROV 2001: 28-42, PAYNE 2000: 1-15, GREGOR 2008, GREYER 2009.

udružuje, povezuje i upravlja svim izvorima narodnih snaga, duhovnih i stvarnih, jer preuzima na sebe potpunu, totalnu brigu za sve slojeve naroda u svim njihovim životnim potrebama. [...] Ona je totalitarna, jer teži staviti u službu općih narodnih probitaka život i rad svakog pojedinca“.⁶ Dakle, osnovna ideja jest pojedinac, ali se njegova važnost vrjednuje samo u njegovu odnosu, tj. doprinosu široj narodnoj zajednici i proklamiranoj utopijskoj ideji. Unutar takvoga ideološkoga shvaćanja sportu je dana uloga odgoja, edukacije/indoktrinacije te promicanja ideje zdravoga, borbenoga i izdržljivoga pojedinca, a samim time i cjelokupne zajednice, a u svrhu njenoga spasenja i opstanka u trenutku tektonskih ideoloških konfrontacija.

Sport i Ustaška mladež

U fašističkome režimu Nezavisne Države Hrvatske (NDH) tjelesni odgoj i sport bili su neizostavni faktori odgoja mladih. Odmah po uspostavi vlasti ustaški vrh je raspustio sva Sokolska društva Kraljevine, zabranjeni su židovski i radnički klubovi te postavljeni povjerenici, a formiran je novi *Ured državnog vodstva tjelesnog odgoja i športa*.⁷ Svrha toga novoga ureda bila je da „vodi sustavnu brigu o tjelesnom odgoju hrvatske mladeži, prema odgojnom idealu zdravih europskih naroda“ te „odgojiti podpunog čovjeka s bogatstvom svih osebina: duhovnih, duševnih i tjelesnih. Hrvatski sport služiti će narodu i domovini. Hrvatski sport neće više biti svojina povlaštenih krugova. Sport je danas svojina naroda i on služi samo narodu i državi“.⁸ Naime, smatrano je da dotadašnja znanstvena i socijalna osnova sporta „ne odgovara više ni s narodno odgojnoga, a niti sa stručnoga, tjelesno-odgojnoga gledišta“.⁹

Dakle, sport mora postati sastavni dio svakodnevice svakoga čovjeka, a osobito mladeži i sve to pod strogom kontrolom i usmjeravanjem od strane države. On mora služiti svima, a u svrhu očuvanja, unapređenja, i jačanja svake individue, a samim time i šire nacionalne zajednice. Dakako, sport se u tadašnjoj državi pokušalo uvrstiti i učvrstiti i na međunarodnome planu, pa se tako prisustvovalo i pristupilo Europskome sportskome savezu u kolovozu 1942. godine, a što je za cilj imalo dalju afirmaciju ustaške države, nacije i ideje.¹⁰ Dakle, cjelokupni tjelesni odgoj stavljen je u potpunosti pod ingerenciju države, a unutar same organizacije

⁶ CRLJEN 1942: 113.

⁷ BANOVIĆ 2011: 86.

⁸ „Hrvatski sport služiti će narodu i domovini – godinu dana rada naših sportaša“ u *Nova Hrvatska*, 11. 04. 1942., br. 85: 13.

⁹ Hrvatski državni arhiv, fond Ministarstvo narodne prosvjete, Pravni odsjek, „Izvjješće – Obrazloženje nove naučne tjelesne osnove - 17. 4. 1942.“, (signatura fonda: HR-HDA-216), kutija 77. Nadalje HR-HDA, MNP, PO, 77/216, 17. 4. 1942.

¹⁰ „Osnivanje vrhovnog Europskog športskog saveza“ u *Nova Hrvatska* 26. 7. 1942., br. 173: 19.

Ustaške mladeži postojao je i posebni odjel zadužen za tjelovježbu na čelu kojega je bio *Odjelni upravitelj za tjelovježbu*.¹¹

Primarna zadaća organizacije Ustaške mladeži bila je nadzor, organiziranje, te ideološko odgajanje cjelokupne mladeži NDH. Želja je bila da se kroz tu organizaciju provedu dva načela. "Jedno hoće, da po načelima autoritativnog sustava unutar države, autoritativna vlast i vodstvo preuzme i provodi okupljanje, ustrojstvo i odgoj čitave mladeži", dok je osnova drugoga načela bila da "Država sada preuzima potpunu i sveopću brigu oko odgoja narodnog podmlatka".¹² Njeno formiranje prema uzoru na tada postojeće njemačke, talijanske i slovačke organizacije imalo je za svrhu uvođenje nadzora nad odgojem mladeži, ali također i da putem sportskih aktivnost, tjelesnoga odgoja i „s pomoću natjecanja učini mladež borbenom, željnom pobjede“.¹³ Također, upravo je Ustaškoj mladeži dana nadležnost nad sportom u odnosu na školu. Naime, dok se u školama imala vršiti samo osnovna briga za tjelovježbu, odnosno, u školama bi se vršile lakše provedive vježbe, dotle se organizaciji Ustaške mladeži ostavilo na povjerenje izobrazba u zahtjevnijim disciplinama, a naročito onima koje služe „nacionalno-političkim ciljevima odgoja Ustaške mladeži“.¹⁴ Svrha ovakve podjele bila je međusobna nadopuna dviju sastavnica, u kojoj je školska osnova tjelesnoga odgoja viđena kao svojevrsna baza ili podloga razvoju sporta u Ustaškoj mladeži.¹⁵

U odgoju i izgradnji 'novoga' čovjeka, 'novoga' Hrvata, ustaše su jednaku važnost pridavali i duhovnome i tjelesnome razvoju mladeži. Te dvije cjeline morale su se razvijati podjednako i biti upravljane ka jednakom cilju, a to je bilo stvaranje novoga, boljega, beskompromisnijega, društveno svjesnijega i ratobornijega Hrvata. U ustaškome svjetonazoru, u mladeži je trebalo razviti, zasaditi i njegovati nove, ustaške vrline. Te vrline smatrane su osnovom i nužnošću za opstanak buduće države, ali i same zajednice. Jer, kao što je Julije Makanec napisao u svojoj knjizi, „Narodi, u kojima nema vrlina, nemaju prava tražiti za sebe slobodan i nezavisan život. Uzgajanje i jačanje vrlina prema tome zadaća je, koja se ne tiče samo pojedinaca, nego se tiče i čitavoga naroda i njegove sudbine. Zato si svaka zajednica uzima pravo da istrijebi, uništi ili bar učini neškodljivima one pojedince, koji je radi posvemašnjega nedostatka vrlina slabe i upropaštavaju“.¹⁶ U ustaškome ideološko-

¹¹ „Osnovana je Ustaška mladež“ u *Ustaša – vjesnik hrvatskog Ustaškog oslobodilačkog pokreta*, 19. 7. 1941., br. 4: 11. Ustaška mladež osnovana je već u srpnju 1941. godine, a svoj konačni zakonski oblik dobiva u studenome 1941. godine.

¹² „Dvije napomene – Uz stožerno vijećanje Ustaške mladeži“ u *Ustaška mladež – službeno glasilo Ustaške mladeži*, 9. 8. 1942., br. 31: 1.

¹³ „Tjelesni odgoj mladeži u slobodnoj državi“ u *Ustaška mladež – službeno glasilo Ustaške mladeži*, 10. 4. 1944., br. 6: 37.

¹⁴ HR-HDA, MNP, PO, 77/216, 17. 4. 1942.

¹⁵ Ibid., 17. 4. 1942.

¹⁶ MAKANEC 1942: 4.

me okviru upravo je mladež trebala biti generacija u kojoj bi ustaške vrline došle do svoga punoga značaja jer prema riječima jednoga autora "Biti danas Ustaša, znači raditi i boriti se za Ustašku Hrvatsku – za Poglavnikovu Hrvatsku. [...] Osjećati se Ustašom, znači osjećati se Hrvatom u potpunom smislu rieči".¹⁷ Ustaška ideja o važnosti mladeži u obnovi i usponu hrvatskoga naroda te zaustavljanju njegove dekadencije, bila je istovjetna Fašističkoj ideji „zdravstvene restauracije talijanskog naroda, kako politički, tako i fizički“.¹⁸ S tim u vezi Robert Redeker je dobro primijetio da se sport može definirati i promatrati kao antropo-tvornicu, „fabrikaciju novoga modela ljudskoga bića“.¹⁹ To novo ljudsko biće moralo je biti potpuno izgrađeno, kako na tjelesnome tako i na umnome polju svoga budućeg djelovanja.

Prema ustaškoj ideologiji, cilj tjelesnoga odgoja jest „duševno i tjelesno zdrav, skladno razvijen čovjek, pun volje, vedrine, radne sposobnosti, i životne energije s duboko razvijenim osjećajem za red, stegu i zajednicu te spreman branitelj domovine“.²⁰ Nekoliko je sredstava bilo određeno kao osnova za postignuće cilja tjelesnoga odgoja. Unutar njih, tjelesni rad predstavljao je najvažniju komponentu, a dijelio se na *priradni* rad, svakodnevno kretanje i tjelesno vježbanje. I dok se *priradni* rad odvijao u svakodnevnim odnosima s obitelji, pri radu u poljoprivredi i dr., tjelesno je vježbanje bilo usko vezano uz ustaške organizacije, bilo mladeži, vojske, škole ili dr. Nadalje, tjelesno vježbanje dijelilo se na vježbe oblikovanja, unutar kojih je tjelovježba najznačajnija, zatim vježbe učinka sa sportom kao glavnim faktorom, te na estetske vježbe. Također, tjelovježba, sport i estetske vježbe bile su nadalje podijeljene na različite segmente, od kojih je svaki imao svoju određenu ulogu.²¹

U ustaškome svjetonazoru u kojemu je sukob prošloga i budućega, zastarjelih i novih političko-društvenih ideja, tj. sukob stare i nove Europe zauzimao primarnu poziciju, upravo je mladež prezentirana kao „djelatno počelo svakog društvenog, kulturnog i narodnog napretka. U tom stvaranju nosi mladost na svojim zanosnim rukama i državu“.²² Mladež je bila zamišljena kao nova generacija, generacija koja će prihvatiti, njegovati i unaprijediti sve ono za što su se ustaše starije generacije borile, a to je prvenstveno podrazumijevalo državu, naciju i novi društveno-politički sustav. Tako i ustaški državni vođa tjelesnoga odgoja i sporta Miško Zebić uspoređuje ustašku ideju s idejom Hitlera i Mussolinija kada kaže „Veliki stvaraoci novoga doba, naši veliki saveznici i prijatelji, Adolf Hitler i Benito Mussolini,

¹⁷ „Biti ustaša znači biti Hrvat“ u *Hrvatska riječ – Ustaški glas Požeške doline*, 26. 6. 1943., br. 23: 1.

¹⁸ DOGLIANI 2000: 327.

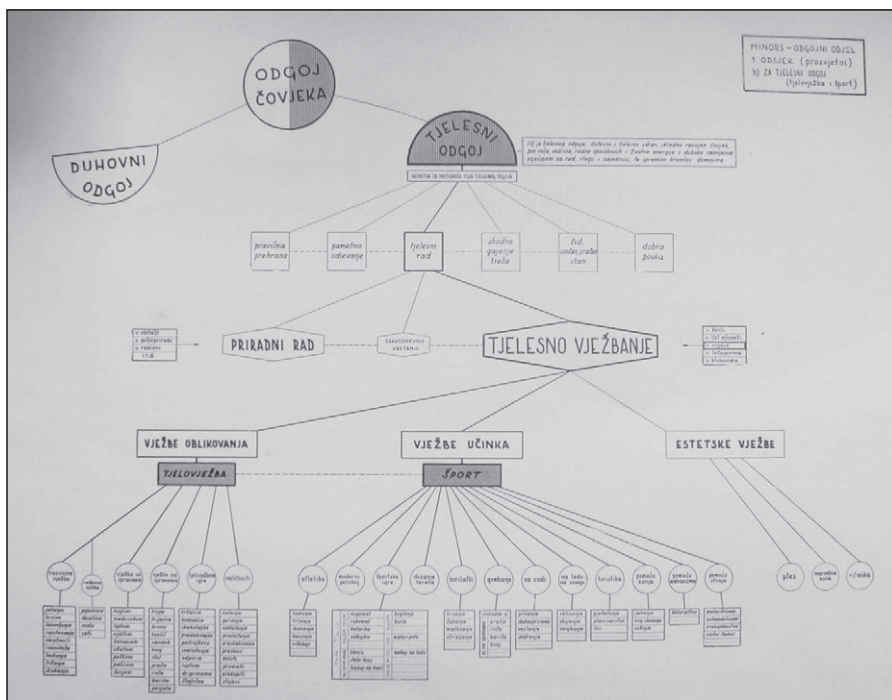
¹⁹ REDEKER 2008: 498.

²⁰ HR-HDA, MNP, PO, 77/216, 17. 4. 1942.

²¹ Ibid. Za detaljniji prikaz vidi sliku sliku 1. na str. 6.

²² „Raditi i stvarati“ u *Ustaška mladež – omladinski prilog »Ustaše«*, 3. 8. 1941., br. 5: 3.

uočili su veliku važnost sporta u odgoju suvremenoga čovjeka pa su sportu dali najveću mogućnost razvitka. Pomoću sporta oni stvaraju novog čovjeka, zdravog poletnog i hrabrog, koji u sebi nosi optimizam”.²³ Dakle cilj sporta i tjelesnoga odgoja u NDH bio je da „da odredjuje smjernice za odgoj tjelesno zdravih i snažnih, narodnostno sviestnih, požrtvovnih, moralno jakih i neslomljivih pripadnika i da razvija u njima duh stege, drugarstva, osjećaj i smisao dužnosti i odgovornosti prema narodu i državi”.²⁴ Kao što je vidljivo, u fašističkome svjetonazoru, uložiti tjelesnoga odgoja i sporta dana je potpuno nova dimenzija. Te odgojne sastavnice trebale su postati sastavni dio šire ideološke matrice i društvene uloge. Samim time se mijenjala i primarna uloga sporta, čija uloga nije više da stvara „pokvarenog materijalistu i plaćenika, kojemu bi jedini cilj bio novac i osobna korist”.²⁵

Slika 1. Grafički prikaz uloge tjelesnoga odgoja u odgoju mladeži²⁶

²³ „Šport nije više zabava već nastojanje da Hrvatska mladež očeliči svoja tijela i oplemeni svoj duh“ u *Nova Hrvatska*, 28. 11. 1941., br. 212: 15.

²⁴ „Propisnik o radu pročelnništva za tjelesni odgoj, odjelnog upraviteljstva za vojničku prednobrazbu i odjelnog upraviteljstva za tjelovježbu i sport“ u *Dužnostnik – službeni list Ustaške mladeži*, prosinac 1942., br. 10: 644.

²⁵ „Šport nije više samo zabava već nastojanje da hrvatska mladež očeliči svoja tijela i oplemeni svoj duh“ u *Nova Hrvatska*, 28. 11. 1941., br. 212: 15.

²⁶ HR-HDA, MNP, PO, 77/216.

Kao što je gore spomenuto, sportu i tjelovježbi u fašističkim režimima pridaje se značaj odgoja zdravoga, borbenoga, sposobnoga i izdržljivoga pojedinca. Tako je i čelnik njemačkoga sporta, von Tschammer und Osten, izjavio, da „njemački šport [...] osposobljuje svoj narod za RAT [...] održava sposobnim za borbu“.²⁷ Na veoma sličan način sport je bio zamišljen i prezentiran unutar ustaškoga ideološkoga diskursa te je promatran kao „sredstvo pomoću kojeg se odgaja mladež i pomoću kojeg se razvija duh borca, svjesnog nacionaliste i otpornog pojedinca“.²⁸ Također, s obzirom na kontekst unutar kojega se ustaški režim formirao i razvijao, a to je stanje svjetskoga sukoba, sportu i tjelovježbi je pridodana i uloga borbenosti, spremnosti, izdržljivosti i beskompromisnosti kao osnovnih karakteristika nove, nadolazeće ustaške generacije. Dakle, u jeku svjetskoga sukoba cilj je bio odgojiti mladež koja može postati vojnikom, „koja športom postaje i otporna protiv svakog napora koji se od nje traži i očekuje pogotovo [...] kada [...] mladež s oružjem stoji na braniku svoje države“.²⁹ Tako i *Propisnik o radu Pročelnictva za tjelesni odgoj*, u članku 3. navodi da se *Pročelnictvo* sastoji od *Odjela za vojničku prednaobrazbu* i *Odjela za tjelovježbu i sport*.³⁰ Svrha Odjela za vojničku prednaobrazbu jest kao prvo „Da izgrađuje duhovno odgojenog pripadnika ustaško-vojničkih vrlina“, kao drugo „Da stvara tjelesnu podlogu“, kao treće „Da pruža vojničko predznanje“, kao četvrto „Da zadovoljava stvarne potrebe suvremenog hrvatskog života izgrađujući u ustaškom mladiću vojničke vrline, tjelesne sposobnosti [...] da bi mogao pojedinac odmah stupiti na odbranu domovine i tečevina ustaške revolucije“ te kao peto „Da osposobljuje žensku mladež za sve ono što bi ratne prilike izniele pred nju“.³¹ Kao cilj *Odjela za tjelovježbu i sport*, u *Propisniku* se navodi kao osnovna zadaća „da određuje smjernice rada i pruža gradivo za tjelesne vježbe pomoću kojih se utječe na obću tjelesnu spremu, okretnost i zdravlje pripadnika, razvija odlučnost, čvrsta volja, hrabrost i samopožrtvovanje i podiže samosvjest i osjećaj vlastite snage“.³² Vidljivo je da su ustaše, s obzirom na kontekst rata unutar kojih se njihov režim formira i pokušava razviti, sport i tjelovježbu usko povezivali s vojničkim vrlinama. Može se reći da su jedno drugome služili kao dopuna, obavezni suplement, a u svrhu obuhvaćanja cjelokupnoga nadzora nad razvojem tijela i duha mladeži. Dakle, osnovna ideja

²⁷ „Športska je djelatnost u Njemačkoj državni zadatak“ u *Nova Hrvatska*, 21. 11. 1941, br. 205: 16.

²⁸ „Šport u historiji Helena i budućnosti Hrvata“ u *Ustaška mladež – omladinski prilog »Ustaše«*, 14. 9. 1941., br. 7: 16.

²⁹ „Tjelesni odgoj mladeži u slobodnoj državi“ u *Ustaška mladež – službeno glasilo Ustaške mladeži*, 10. 4. 1944., br. 6: 37.

³⁰ „Propisnik o radu pročelnictva za tjelesni odgoj, odjelnog upraviteljstva za vojničku prednaobrazbu i odjelnog upraviteljstva za tjelovježbu i sport“ u *Dužnostnik – službeni list Ustaške mladeži*, prosinac 1942., br. 10: 645.

³¹ Ibid.: 645-646.

³² Ibid.: 647.

bila je odgojiti zdravu, izdržljivu i beskompromisnu mladež, koja će u svakom trenutku biti spremna stati u obranu ustaške revolucije i njenih tekovina, ali koja će isto tako biti i fizički i mentalno nadmoćnija od svojih neprijatelja. Upravo ta nadmoć se trebala ostvariti uz pravilan tjelesni odgoj mladeži uz pomoć sporta.

U fašističkome ideološkome svjetonazoru mladež je viđena kao generacija koja nije kontaminirana starim idejama i koja nije bila pod utjecajem prošlih političkih sustava. Ona je smatrana svojevrsnom *tabula rasa* pa je stoga smatrana otvorenijim i prikladnijim medijem za stvaranje i razvoj novoga, utopijskoga koncepta života.³³ U ustaškome diskursu upravo je mladež "jedini čimbenik, koji ne će ni jednog časa krzmati da uloži najveće napore i najveće žrtve, da sačuva tu državu za sve vijekove za buduća pokoljenja", ona "mora izbrisati i uništiti sve ono što je protiv mladenačkog i borbenog ustaškog značaja države" te stoga "Čitavom državnom životu, čitavom njezinom ustrojstvu i svim događajima, pojavama i činima treba dati duh novog života, duh ustaške mladosti".³⁴ Također, ustaše su vrlo često u svome diskursu upravo mladež detektirali kao onaj čimbenik bez kojega stvaranje nove države ne bi bilo moguće. Upravo stoga se mladeži i davala primarna uloga u kreiranju 'novoga' muškarca i žene, novoga Hrvata. Osnovna ideja bila je ona o čistoći mladeži, o njenu nepokorenome duhu i njezinoj nevinosti u kontaminiranju idejama staroga poretka. I dok je mladež smatrana novom osnovom izgradnje budućih hrvatskih pokoljenja, postavljalo se pitanje njezine zanemarenosti tijekom prethodna dva desetljeća. Pa tako profesor Luka Halat kaže da su mladež prije uspostave NDH „Židovi i komunisti, »grčkoistočnjaci« zavodili na ljenčarenje, na nerad, na špekuliranje s ocjenama [...] na nered i nedisciplinu. [...] S time je zauvijek svršeno".³⁵ Za ustaše se ova zanemarenost i nebriga za mlada pokoljenja nije očitovala samo na odgojno-obrazovnome polju, već je ona, prema njima, bila vidljiva i u sportskome odgoju mladeži. Tako Ivica Peroš u svome članku kaže da se tjelesni odgoj "zabranjivao i odmah na početku ugušivao svaki pa i najmanji pokušaj odgojnog rada na polju tjelesnog odgoja i sporta," a što je prema njemu za posljedicu imalo da su "Za našu hrvatsku mladež došli su tada teški dani; ona je morala posve napustiti tjelesni odgoj ili prieći u koje srbsko društvo".³⁶ Upravo stoga, vjerovalo se da se tjelesnom odgoju mladeži treba pristupiti na novim načelima i na uvjerenju da „Suvremeni tjelesni odgoj mladeži je naime u mnogo užoj vezi s nacionalnim i socijalnim odgojem, nego je to bilo prije".³⁷

³³ TUNIS 1936: 606.

³⁴ „Ustaški pokret i hrvatska mladost“ u *Ustaša – vjesnik hrvatskog Ustaškog oslobodilačkog pokreta*, 19. 7. 1941., br. 4: 2.

³⁵ „Prva školska godina u Poglavnikovoj Hrvatskoj“ u *Ustaška mladež – omladinski prilog »Ustaše«*, 5. 10. 1941., br. 10: 4.

³⁶ „Tjelesni odgoj mladeži u slobodnoj državi“ u *Ustaška mladež – službeno glasilo Ustaške mladeži*, 10. 4. 1944., br. 6: 37.

³⁷ HR-HDA, MNP, PO, 77/216, 17. 4. 1942.

Iz gore navedenoga može se zaključiti da je ideja sveobuhvatnoga odgoja mladeži u NDH počivala na dvama idejnim stupovima. Prvi se odnosi na neprirodno, nametnuto okruženje unutar kojega se hrvatska mladež odgajala prethodna dva desetljeća prije uspostave NDH. Prema ustaškim ideološkim shvaćanjima to je razdoblje obilježeno prodorom i nametanjem stranoga, neprirodnoga okruženja, unutar kojega se pokušalo zatamiti i negirati hrvatsko prilikom edukacije i odgoja mladeži. Za njih je hrvatska mladež bila prepuštena sama sebi, bila je prepuštena ulici, bez čvrste ruke koja bi u njima mogla prepoznati, potaknuti ili uzgojiti ono 'iskonsko' hrvatsko, što je i dovelo do potpune degeneracije velikoga dijela hrvatske mladeži. Takvo shvaćanje najpreciznije je sažeo upravni zapovjednik Ustaške mladeži, Ivan Oršanić, kada je u svome govoru mladeži rekao da „Tko se ikada zanimao za rezultate ispitivanja kod povjerenstava za novačenje, taj je mogao doći do porazne činjenice: mi smo kržljiv narod”.³⁸ Drugi idejni stup odnosi se na ustašku ideološku i stvarnu konfrontaciju i borbu između 'staroga' i 'novoga' poretka, tj. između stare i iscrpljene ideje liberalne demokracije, te fašizma kao nove, poletne snage Europe. S obzirom na to da je fašizam za cilj imao radikalnu obnovu europskih država i regeneraciju europskih naroda na načelima jake, centralizirane, sveobuhvatne nacionalne zajednice i države, upravo je mladeži nametana uloga budućih nositelja i branitelja te ideje. Dakako, da bi se to ostvarilo, fašistički režimi u potpunosti preuzimaju ulogu odgojitelja mladeži te strogom kontrolom, nametanjem, i preuzimanjem cjelokupnoga odgojno-obrazovnoga sustava u svoje ruke, nameću svoju viziju odgoja i stvaranja budućih generacija. Trebala je to biti generacija odgojena i izgrađena u duhu 'otaca' i 'apostola' fašističke ideje, tj. onih društveno-političkih faktora koji su stvarali novu ideju i novu državu, a koja je za cilj imala ostvarenje i očuvanje novoga društva, nove zajednice.

Mladež je trebalo 'pročistiti' novim pogledima na važnost sporta i tjelovježbe kao sastavnoga dijela odgoja mladeži. Strah od dekadencije, kontaminacije i propadanja hrvatskoga narodnoga bića te želja za radikalnim preokretom, palingenezom hrvatske nacije, činili su centralnu misao ustaške ideologije. Tu centralnu idejnu podlogu ustaškog ideološkog usmjerenja najbolje sažima Milivoj Karamarko koji je, osvrćući se na održani kongres mladeži u Beču, 14. rujna 1942. godine, rekao: "Zbili smo se i povjerali međusobno u času, kad nas je stegla briga pred budućnošću i kada smo osjetili, da bi vodstvo našeg kontinenta moglo preci u tudje ruke; kad nam je bilo očito, da fizičkom životu naših nacija prijeti uništenje, a prema tome i tekovinama i subjektima kulture. [...] Mladi nacionalistički narodi postavili su svojoj mladeži ideal dužnosti. [...] Po tom načelu povjerali su vodje nacionalističkih naroda svojoj mladeži zadaću biološkog, etičkog i političkog preporoda svojih naroda".³⁹ Ta

³⁸ ORŠANIĆ 1942: 14.

³⁹ „Ideja mlade Europe – Uz Kongres europske mladeži u Beču“ u *Spremnost – misao i volja ustaške hrvatske*, 27. 9. 1942., br. 31: 2. Kongres mladeži u Beču predstavljao je prvo takvo okupljanje

centralna misao prenijela se također i na pitanje sporta, njegova značaja i uloge u odgoju mladeži. Dakle prvenstveni cilj je bio stvaranje novih pokoljenja, obnova i oblikovanje 'novoga' Hrvata, jer upravo mladež mora biti „prva, koja će ponieti onaj herojski ustaški duh Poglavnikov, koji je davao snage najizabranijim sinovima hrvatskog naroda, da izdrže i preko jedan decenij svaku biedu i nevolju u logorima u dalekoj tudjini, i da ne klonu duhom ni u danima, kada je borba bila skoro bez-izgledna”.⁴⁰ Upravo zbog prethodno navedenoga ustaše su zahtijevali da ”Tjelesni odgoj zauzima u cjelokupnom odgoju Ustaške mladeži važnu ulogu. Nedavno je kod nas bila tjelovježba smatrana neozbiljnom djelatnošću, podređena i zapostavljena svim ostalim sredstvima odgoja”.⁴¹

Ono što još treba naglasiti jest i razlika u poimanju i značenju odgoja kada govorimo o rodnim odnosima i njihovim razlikama unutar ustaškoga patrijarhalnoga shvaćanja društva. Naime, u ustaškome ideološkome pogledu, muškarac je bio ratnik, vitez, bio je onaj faktor koji će ostvariti i očuvati hrvatsku državu i zajednicu. S druge strane, uloga žene bila je svedena na osnovni postulat majčinstva i njene uloge u odgoju 'nove' hrvatske mladeži, s kasnijom ulogom njihove sve naglašenije militantnosti.⁴² Ova podjela očitava se i na polju tjelesnoga odgoja i sporta. To je jasno vidljivo i iz članka Julijana Mesića u kojemu je sažeo da „Treba nam sportskog tjelesnog odgoja koji bude omladinu učvrstio i iz mladića stvorio odlučne i hrabre borce, a djevojke odgojio u čile žene koje će radati zdravi podmladak”.⁴³ Ovakav isti pogled na odnose i razlike između muškarca i žene, tj. mladića i djevojke, u ustaškome poimanju društva naglasila je i zapovjednica ženske Ustaške mladeži Mira Dugački u svome članku u kojemu je jasno naglasila razliku između muške i ženske sfere djelovanja i njihove različite uloge kada je rekla da „Mi želimo u Hrvatskoj naraštaj svijesnih djevojaka i žena. [...] One će trebati znati, da je obitelj i dom njihovo kraljevstvo. Svaka treba da zna, da je majčinstvo njena prva i najsvetija dužnost i da o njoj ovisi budućnost Hrvatske. Svaka od njih treba da imade duboku svijest, da je za Hrvatsku njeno nutarnje djelovanje isto tako važno, kao i vanjsko djelovanje muškaraca”.⁴⁴

predstavnik mladeži onih zemalja koje su predstavljale tzv. Novi europski poredak. Prisutni su bili predstavnici *Hitlerjugenda*, *G.I.L.* (Gioventu Italiana del Littorio), belgijska mladež (*Vlaamsche Jeugd* i *Rex*), bugarski *Branik*, Danska *nacional-socijalistička mladež*, finska mladež, nizozemski *Nacional Jugendstroom*, mađarski *Levente*, norveška *nacionalsocijalistička mladež*, portugalski *Mocidade Portuguesa*, rumunjska mladež, slovačka *Hlinkova mladež*, španjolska *Frente de Juventudes* te hrvatska Ustaška mladež.

⁴⁰ „Ustaška mladež temelj države“ u *Novo Borovo*, 11. 2. 1944., br. 6: 1-4.

⁴¹ *Ibid.*: 1-4.

⁴² YEOMANS 2008: 685-732.

⁴³ „Zadaća hrvatskog športa“ u *Nezavisna Hrvatska – Bjelovar*, 28. 6. 1941., br. 11: 6.

⁴⁴ „Ženska mladež u novoj Hrvatskoj“ u *Ustaška mladež – omladinski prilog »Ustaše«*, 3. 8. 1941., br. 5: 15. Mira Dugački bila je zapovjednica ženske ustaške mladeži od 1941. do siječnja 1943. kad je na tom položaju zamjenjuje Dolores Bracanović.

Ova razlika vidljiva je također i u odnosu tjelesnoga odgoja i sporta te njegove uloge i primjerenosti u odnosu na rodno poimanje razlika i uloga. Tako se primjerice plivanju pridavao veliki značaj jer kod tog sporta „sudjeluju svi mišići uz prisustvo prirodnih činioca; sunca, zraka i vode, koji se dopunjuju s pranjem i osvježanjem, tako skladno razvijaju tijelo, da se u tom pogledu s njima ne može usporediti nijedan drugi sport”.⁴⁵ Ono što je vidljivo u ovom citatu jest i neizbježna uloga njege i higijene vlastitoga tijela, a koji se javlja kao posljedica bavljenja plivanjem. Ovo je zasigurno bio i jedan dodatni faktor u poimanju plivanja kao sporta koji je „za ženu upravo idealan sport. Zapravo, žena bi morala još prije nego li muškarac izabрати plivanje, jer plivački sport, ne samo što ženi zaštićuje držanje i oblik tijela, već je čini otpornom, zdravom i jakom, a takova treba biti buduća hrvatska majka”.⁴⁶ Kao primjer takova odgoja daje se onaj prisutan u Hitlerjugendu gdje je plivanje obavezno, od 14. do 17. godine. Kao što je vidljivo, sport i tjelovježba su bili također značajno određeni i ustaškim poimanjem rodni uloga, odnosno važnošću koja je pridavana muškarcu tj. ženi. Dakle, uloga sporta i njegov značaj u ustaškoj ideološkoj matrici bio je potpun jednak shvaćanju u fašističkoj Italiji. Naime, i tamo je sport „u većoj mjeri bio namijenjen mladićima da ojačaju fizički, karakterno i muževno. Za djevojke, sport je smatran sekundarnom okupacijom, preporučljivom tijekom adolescencije u svrhu njihove buduće uloge snažnih, zdravih majki”.⁴⁷

Izgradimo i obnovimo – atletike i šah u izgradnji ‘novoga’ Hrvata

Kao što je iz gore navedenoga vidljivo, sport je zauzimao značajnu ulogu u odgoju Ustaške mladeži i njenih pripadnika kao budućih pokoljenja. Uloga sporta bila je važna zbog ustaške ideološke matrice unutar koje je hrvatska mladost bila zapuštena i prepuštena sama sebi „jer se je nastojalo dobiti od njih elemente, koji će služiti probitcima tuđina, kome je bio cilj izbrisati hrvatsko ime i hrvatsku državno-pravnu svijest”.⁴⁸ Stoga je i značaj tjelesnoga odgoja bio bitan te mu je dodijeljena važna uloga jer je tjelovježba u prošlosti bila „smatrana neozbiljnom djelatnošću, podređena i zapostavljena svim ostalim sredstvima odgoja”.⁴⁹ Upravo stoga su tjelovježba i sport postali sastavni dio kurikuluma u radu s Ustaškom mladeži svih uzrasta, od Ustaške Uzdаницe i Junaka, pa do Starčevićeve mladeži.⁵⁰

⁴⁵ „Plivanje, najzdraviji i najkorisniji sport“ u *Novo pokoljenje*, 10. 9. 1942., br. 6: 5.

⁴⁶ Ibid.: 5.

⁴⁷ DOGLIANI 2000: 330.

⁴⁸ „Odgojno-narodno značenje „Ustaške uzdanice“ u *Bilogora*, 5. 9. 1942., br. 66: 3.

⁴⁹ „Tjelesni odgoj Starčevićeve mladeži u mjesecu srpnju“ u *Dužnostnik – službeni list Ustaške mladeži*, srpanj 1941., br. 5: 174.

⁵⁰ Vidi primjerice kurikulum nastavnog programa za Uzdanicu, Junake i Stračevićevu mladež u *Dužnostnik – službeni list Ustaške mladeži*.

U ustaškome režimu, sport se promovirao kao integralni dio odgoja. Međutim, pored standardnih sportskih igara poput nogometa, odbojke, košarke, boksa, biciklizma, plivanja i dr., velika važnost pri izgradnji mladog tijela pridavana je upravo atletici.

Atletika je bila smatrana nužnom osnovicom za dalje bavljenje bilo kojim drugim sportom. Ideja je bila da se mladež prvotno mora posvetiti i usmjeriti ka skladnom, cjelokupnom razvijanju svoga tijela. Kao uzore takvog viđenja i načina tjelesnog odgoja, ustaše su isticali nacističku Njemačku i fašističku Italiju koje su upravo atletiku smatrale "Kao najbolje sredstvo za podpun i savršen razvoj tijela".⁵¹ Dakle, atletika je smatrana neophodnom osnovom sporta u ustaškom režimu jer upravo atletika „mora biti ona, koja će ljudima osim tjelesnog razvoja i brzine [...] dati osnovne pojmove športske kretnje“.⁵² Osnovna misao je bila da „Atletika razvija, pomoću prirodnih vježbi trčanja, bacanja i skakanja, snagu, okretnost i izdržljivost“.⁵³ Naglasak na atletiku kao osnovu svakoga sportskoga odgoja te kao neizostavan faktor u razvoju svakoga sportaša zasigurno svoj odraz nosi i u činjenici da su ustaški ideolozi smatrali da se hrvatski sport namjerno kontaminirao i ograničavao tijekom prethodnih godina i desetljeća, a sve u svrhu zatiranja hrvatskoga identiteta i slabljenja tjelesne snage hrvatskoga naroda. Upravo zbog toga je atletika smatrana i naglašavana kao osnovica svakoga sporta, a sa svrhom vraćanja, jačanja i unapređenja sporta, a samim time i 'novoga' Hrvata, ustaše, te je zbog toga atletika promovirana kao „osnovica športa u ustaškoj državi“.⁵⁴ Kako kaže atletičar Miroslav Gal, čovjek se previše posvetio izgradnji modernih strojeva, a sve na račun svojega tijela. Prema njemu, „Čovjek se iznevjerio svojem biću. U toj činjenici krila se jedna velika i strahovita opasnost. – Opasnost degeneracije, t. j. da će budući naraštaji doduše vladati svijetom duhovno, ali da će njihovo bolesno i 'zakržljalo' tijelo biti zaprekom kod iskorišćavanja njihovih duševnih sposobnosti“.⁵⁵ Uloga atletike u odgoju mladeži predstavljala je upravo pitanje opstanka, sukoba i pobjede. S obzirom na to da je jedan od ključnih aspekata odgoja Ustaške mladeži bila i vojnička prednaobrazba, atletika je imala svrhu stvaranja i odgoja skladnih tijela mladića i djevojaka. Stoga je upravo atletika, prema Miroslavu Galu, davala odgovor na ključno pitanje „Hoćemo li sudjelovati

⁵¹ „Putem sporta, Ustaški oslobodilački pokret stvara nova, zdrava pokoljenja“ u *Nova Hrvatska*, 30. 8. 1942., br. 203: 9.

⁵² „Atletika – nastavak predaje i osnovica hrvatskog športa“ u *Nova Hrvatska*, 31. 7. 1942., br. 177: 13.

⁵³ „Tjelesni odgoj Starčevićeve mladeži u mjesecu srpnju“ u *Dužnostnik – službeni list Ustaške mladeži*, srpanj 1941., br. 5: 174.

⁵⁴ „Atletika – nastavak predaje i osnovica hrvatskog športa“ u *Nova Hrvatska*, 31. 7. 1942., br. 177: 13.

⁵⁵ „Laka atletika – kraljica sportova“ u *Ustaška mladež – omladinski prilog »Ustaše«*, 10. 8. 1941., br. 6: 30.

u velikoj utakmici prosvjetljenih naroda, hoćemo li da odgojimo zdrav i poletan naraštaj, mora laka atletika postati opće dobro naše mladosti“.⁵⁶ U takvoj viziji, viziji pitanja opstanka ili propasti naroda, sport je imao još jedan cilj pored same estetike tijela. Naime, on je gledan kao „sredstvo pomoću kojeg se odgaja mladež i pomoću kojeg se razvija duh borca, svjesnog nacionaliste i otpornog pojedinca,“ a u tome je upravo uloga atletike prepoznata kao najpogodniji čimbenik za takav odgoj.⁵⁷ Upravo je i u atletici vidljiva i gore spomenuta razlika u poimanju važnosti i uloge sporta kod muškaraca i žena. Naime, smatrano je da sportske igre, izuzevši one najgrublje, više odgovaraju djevojkama, dok je atletika spojena s natjecanjem primjerenija potrebama i temperamentu muškaraca.⁵⁸

Atletska natjecanja bila su sastavni dio folklor a svih natjecanja Ustaške mladeži. Tako je primjerice atletika bila sastavni dio programa javnoga nastupa Ustaške mladeži prigodom proslave Poglavnikova imendana, 13. lipnja 1943. godine⁵⁹ ili primjerice prilikom velikog skupa Ustaške mladeži u gradu Koprivnici 5. listopada 1941. godine. Toj smotri prisustvovali su pripadnici Ustaške mladeži iz Podravine. Nakon prijepodnevnih svečanosti, poslijepodne je bilo posvećeno lako-atletskim natjecanjima muške mladeži iz Bjelovara, Koprivnice i Varaždina, a koji su se natjecali u skakanju s motkom, trčanju na šezdeset i tristo metara, te bacanju kugle.⁶⁰ Ista natjecanja ponovljena su i godinu kasnije u Koprivnici.⁶¹ Također, natjecanja u atletici održavala su se i na razini pojedinačnih tabora ili stožera Ustaške mladeži. Jedno takvo natjecanje održano je u taboru Kutina, u kolovozu 1942. godine, a natjecanja su održana u disciplinama trčanja na šezdeset, osamdeset, četiristo, tisuću i 1250 metara, skoku u vis, skoku u dalj, te bacanju kugle i diska.⁶² U listopadu 1941. godine na smotri Ustaške mladeži u Požezi, održano je atletsko natjecanje između predstavnika mladeži Požege i predstavnika mladeži Nova Gradiška.⁶³ Slično atletsko natjecanje održano je također u srpnju 1942. godine između mladeži Požege i

⁵⁶ Ibid.: 31.

⁵⁷ „Sport u historiji Helena i budućnosti Hrvata“ u *Ustaška mladež – omladinski prilog »Ustaše«*, 14. 9. 1941., br. 7: 16.

⁵⁸ „Starčevićeva mladež i laka atletika“ u *Hrvatska zemlja – Tjednik za politička, prosvjetna, društvena i gospodarska pitanja*, 30. 4. 1944., br. 18: 4.

⁵⁹ „Razpored javnog tjelovježbenog nastupa Ustaške mladeži 13. lipnja“ u *Dužnostnik – službeni list Ustaške mladeži*, travanj 1943., br. 4: 27.

⁶⁰ „Veličanstvena smotra Ustaške mladeži u Koprivnici“ u *Nezavisna Hrvatska – Bjelovar*, 11. 10. 1941., br. 26: 3.

⁶¹ „Smotra ustaške mladeži u Koprivnici“ u *Koprivnički Hrvat*, 3. 10. 1942, br. 39: 2.

⁶² „Kutina – lakoatletsko natjecanje“ u *Ustaška mladež – službeno glasilo Ustaške mladeži*, 1. 10. 1942., br. 37: 21.

⁶³ „Veliko zborovanje Ustaške mladeži u Požezi“ u *Ustaška mladež – omladinski prilog »Ustaše«*, 5. 10. 1941., br. 10: 15.

Broda.⁶⁴ Također, atletska natjecanja održavala su se i na državnome nivou. Tako je primjerice 29. i 30. kolovoza 1942. godine na igralištu sportskoga kluba Concordija održano državno prvenstvo Ustaške mladeži u atletici. Prema novinskome izvještaju, natjecanju su prisustvovali predstavnici stožera Hum, Dubrava, Bilogora, Baranja, Livac-Zapolja, Modruš, Prigorje, Pokupje, Vuka I., Vuka II., Zagreb I., Zagreb II. i Zagorje. Samu svrhu i cilj ovoga natjecanja najbolje je opisao sam autor kada je naveo da „Ovim velebnim i viteškim takmičenjem pokazala je mladež nove Hrvatske, da želi izbrisati i posljednje tragove nekadašnjeg materijalističkog i trgovačkog duha, koji je vladao u životu pa i u športu. Divnom, viteškom borbom, mladež koja je izgrađena i koja se izgrađuje po načelima ustaškog pokreta, pokazala je, da joj nije mnogo stalo do lažnih i nečasnih rekorda, nego potpunom svijesti, stegom i spremom želi pokazati svim onim skepticima da se izgrađujemo na jakim i moralnim životnim temeljima“.⁶⁵

Slika 2. Atletika i mladež

⁶⁴ „Ponovni uspjeh požeških lakoatletičara“ u *Ustaška mladež – službeno glasilo Ustaške mladeži*, 12. 7. 1942., br. 28: 16.

⁶⁵ „Na mjesta! – Pozor! – Hitac! – Velebna borba mladeži ustaške Hrvatske za prvenstvo u atletici 1942.“ u *Ustaška mladež – službeno glasilo Ustaške mladeži*, 15. 9. 1942., br. 36: 6-7.

Kao što je spomenuto na početku, a i što je vidljivo i iz grafičkoga prikaza na 366. stranici, pored samoga tjelesnoga odgoja kao važnoga preduvjeta razvoja mladeži, ustaše su također pridavale značaj i duhovnome razvoju mladeži, tj. razvoju intelekta. S time u skladu, sport nije služio samo tjelesnome jačanju i zabavi „nego ima veću zadaću, zadaću ojačanja naše mladeži. [...] Hrvatski se narod treba preporoditi duhovno i tjelesno. Nova generacija mora razviti do maksimuma snagu duha i tijela”.⁶⁶ Ideja je bila potpuna, cjelokupna izgradnja mladeži, tjelesno i duhovno, pa je upravo stoga tjelesni odgoj imao zadaću „da postigne kulturu tijela, da joj dade istu vrijednost kao i kulturi intelekta. Time se približavamo idealu tjelesnog i duhovnog odgoja mladeži: harmonično odgojiti čovjeka u bolje i zdravije biće, sposobnije za život”.⁶⁷ Kao jedan od važnijih segmenata odgoja, ali onoga intelektualnoga, pojavio se i šah. Šah se smatrao plemenitom igrom koja je usmjerena ka razvoju intelekta te može značajno doprinijeti odgoju mladeži. Pitanje šaha kao sporta i danas je nerazjašnjeno i o tome postoje oprečna mišljenja. Za ustaške dužnosnike, šah je više bio odgojno sredstvo nego sport.⁶⁸ On je bio „izraz borbe, viteške duhovne borbe, u kojoj uvijek pobjedjuje, uz podjednako znanje, smjeliji i odlučniji”.⁶⁹ Šah je bio „drevna i duboka stvaralačka djelatnost umne snage, volje i tjelesne otpornosti”.⁷⁰ Smatran je plemenitom igrom i značajnim odgojnim čimbenikom koji „traži od igrača veliku pronicljivost, spremnost i vježbu. Tako se mladež uči i sustavnom naprezanju za postignuće cilja, jer to šah ponajprije i ponajviše traži: Temeljit, stalan, ustrajan i neprekidan rad oko uvježbavanja vještine. Polagano se tako mladež priučava sustavnom radu i djelovanju, pomalo usvaja ovu lijepu značajku čovjeka”.⁷¹ Njegovu ulogu u izgradnji ‘novog’ čovjeka priznao je i sam vođa Ustaške mladeži, Ivan Oršanić, koji je smatrao da upravo šah „izgrađuje i usavršava gotovo sve komponente nužne za izgradnju pravog čovjeka. Uči čovjeka osobito mladež logičnom prosuđivanju i objektivnosti, jača samopouzdanje, budi osjećaj odgovornosti i odlučnosti”.⁷² Stoga je njegova odgojna uloga shvaćena kao neizbježna. Šah je nedvojbeno slovio kao igra koja ima veće vrijednosti, koja nadmašuje druge igre, jer pomoću

⁶⁶ „Prva škola Ustaške mladeži u Borovu“ u *Hrvatski krugoval*, 9. 11. 1941., br. 21: 10.

⁶⁷ „O tjelesnom odgoju mladeži“ u *Novo Borovo*, 23. 4. 1943., br. 16: 11.

⁶⁸ „Šah i Ustaška mladež“ u *Ustaška mladež – službeno glasilo Ustaške mladeži*, 1. 12. 1942., br. 41: 21.

⁶⁹ „Ustrojstvo šahovske igre” u *Dužnostnik – službeni list Ustaške mladeži*, rujan 1942, br. 7: 358-361.

⁷⁰ *Ibid.*: 358.

⁷¹ „Šah i Ustaška mladež“ u *Ustaška mladež – službeno glasilo Ustaške mladeži*, 1. 12. 1942., br. 41: 21.

⁷² „Šahistima Ustaške mladeži“ u *Ustaška mladež – službeno glasilo Ustaške mladeži*, 1. 7. 1943., br. 12: 15.

nje „čovjek, bezbrižno igrajući vježba svoju pamet u kombinacijama, borbenosti, borbi, ustrajnosti i izdržljivosti, u poznavanju protivnika i samoga sebe“.⁷³

Koliki je značaj pridavan šahu i njegovoj ulozi u odgoju mladeži najbolje je vidljivo u činjenici da je NDH organizirala više šahovskih natjecanja mladeži te je isto tako i pristupila Europskome šahovskome savezu u srpnju 1942.⁷⁴ Šahovska natjecanja održavala su se na lokalnome, ali i na državnome nivou. Tako je u ožujku 1943. godine održano šahovsko prvenstvo Ustaške mladeži stožera Zagreb na kojemu su sudjelovala 52 natjecatelja,⁷⁵ a istoga mjeseca održano je i logorno prvenstvo šaha u logoru Ustaške mladeži Požega.⁷⁶ Prvenstva su najvjerojatnije održana i u drugim stožerima i logorima, s obzirom na to da je u ožujku 1943. godine bilo održano prvo pojedinačno šahovsko natjecanje za pripadnike Ustaške mladeži na kojima su sudjelovali pobjednici svih stožera Ustaške mladeži, a koje se održavalo 25. ožujka u Zagrebu.⁷⁷ Također je važno spomenuti i da su Ustaše nastojali promovirati šah i na međunarodnoj razini, primjerice organizirajući šahovski turnir između pripadnika Hlinkine i Ustaške mladeži, koji su se odigrali u prosincu 1941. godine u Zagrebu te u srpnju 1942. godine u Trenčianskim Toplicama u Slovačkoj.⁷⁸ Dakle, ustaše su šahu i njegovim odgojnim vrijednostima posvetili značajnu ulogu, te su smatrali da bavljenje šahom može mladež odmaknuti od pogubnih poroka poput kocke, alkohola i dr. Za njih je šah predstavljao odgojnu igru koja „zahtjeva razumno upravljanje umnim snagama“ te „stavlja visoke zahtjeve i na razvijanje pažnje, razumnog razmišljanja, odlučnosti, volje, izdržljivosti i spremnosti u donošenju brzih odluka“.⁷⁹ Ideja je bila da šah kao igra, unatoč zahtjevnim i teškim naporima koje iziskuje, postane igra koju će igrati svaki mladić i djevojka. On ih je trebao podučiti upornosti, snazi, razmišljanju i prvenstveno disciplini. Upravo zbog toga je i Oršanić naglasio šahovskim prvacima, prilikom njegova posjeta u Zagrebu, da „Šah ne smije biti pravo samo

⁷³ ORŠANIĆ 1942: 17.

⁷⁴ Hrvatski državni arhiv, fond Poslanstvo Nezavisne Države Hrvatske Bratislava, “Pismo povjerenika šahovskog ustrojstva Nezavisne Države Hrvatske Mirka Magdića tajniku Slovačkog Šahovskog saveza Ludovitu Potučeku - 10. 7. 1942.” (signatura fonda: HR-HDA-229), kutija 2, br. 21/1942. Nadalje HR-HDA, NDHPB, 229/2.

⁷⁵ „Šahovsko prvenstvo Ustaške mladeži stožera Zagreb“ u *Nova Hrvatska*, 4. 3. 1942., br. 54: 16.

⁷⁶ „Iz naše organizacije – Požega – Rad Mužke Ustaške mladeži“ u *Ustaška mladež – službeno glasilo Ustaške mladeži*, 1. 3. 1943., br. 4: 13.

⁷⁷ „Propisnik natjecanja prvog šahovskog pojedinačnog prvenstvenog natjecanja Ustaške mladeži za godinu 1943.“ u *Dužnostnik – službeni list Ustaške mladeži*, ožujak 1943., br. 3: 27-28.

⁷⁸ HR-HDA, NDHPB – 229, “Poziv H.V.H.M. na šahovski turnir - 21. 7. 1942.“, kutija 2, br. 25./1942.

⁷⁹ “Ustrojstvo šahovske igre” u *Dužnostnik – službeni list Ustaške mladeži*, rujna 1942., br. 7: 359.

jednoga užeg kruga, na pr. srednjoškolske mladeži. On mora da postane baštinom kako onih, koji se bave intelektualnim radom, tako i onih na koje je da s rukama punim žuljeva i fizičkom snagom rade za dobro čitavog naroda. Svi oni moraju se koristiti odlikama i vrlinama, koje ta plemenita igra budi kod mladeži“.⁸⁰

Slika 3. Šah i mladež

I dok se iz gore navedenoga može vidjeti da su se natjecanja održavala u većim gradovima NDH, postavlja se naravno i pitanje sportske infrastrukture, a vezano uz mogućnost održavanja ne samo natjecanja, nego i svakodnevnih tjelovježbenih i sportskih susreta. Nema sumnje, uzori načelu na kojemu treba izgraditi sport bili su fašistička Italija i nacistička Njemačka, iako je fašistička Italija slovila kao prihvatljiviji i primjereniji sportski uzor. Tako je primjerice u studenome 1941. godine Miško Zebić sa sportašima putovao po Italiji, sa svrhom da „se vodstvo našeg sporta upozna sa ustrojstvom talijanskog sporta, prilikama pod kojima se razvija talijanski sport i tjelesni odgoj, te sportskim gradjevinama i borilištima – veličanstvenim tvorevinama fašističke revolucije kroz dvadeset godina na sportskom polju“.⁸¹ Prigodom posjete posjetili su sve značajnije sportske objekte u Italiji popt Fuoro Mussolini u Rimu za kojeg se kaže da je ”najvidljiviji dokaz, rječito svjedočanstvo velike brige, koju posvećuje fašistički pokret odgoju talijanske mladeži u sportu.” Zatim su posjetili stadion Berta u Firenzi, sportsko igralište Fiata u Torinu te igrališta u Milanu.⁸² Nema sumnje, svrha puta je bila također da

⁸⁰ „Šahistima Ustaške mladeži“ u *Ustaška mladež – službeno glasilo Ustaške mladeži*, 1. 7. 1943., br. 12: 15.

⁸¹ „Putovanje naših sportaša po Italiji“ u *Nova Hrvatska*, 23. 11. 1941., br. 207: 19.

⁸² Ibid.: 19.

se izaslanstvo upozna i sa brojnim dostignućima u planiranju i izgradnji sportskih objekata, a u kojima je Italija tada prednjačila. To je jasno naglašeno kada se u opisu svrhe ovoga posjeta kaže da se „potpuno ispravno stalo na stanovište, da se naše sportsko vodstvo treba upoznati s tekovinama, koje su naši veliki susjedi postigli na sportskom polju“.⁸³ Tako primjerice list *Nova Hrvatska* donosi cijeli članak u kojemu opisuje značaj i važnost sportskoga objekta Stadion Mussolini.⁸⁴ Koliki se značaj pridavao važnosti fašističkoga sporta govori i činjenica da su predstavnici organizacije Ustaške mladeži slani upravo u fašističku Italiju na višemjesečne, pa i višegodišnje tečajeve, a upravo u svrhu dobivanja poduke iz tjelovježbe, atletike, ritmike i dr.⁸⁵

Sportska infrastruktura NDH ipak nije bila dorasla onoj izgrađenoj u fašističkoj Italiji, a slobodno se može reći da nije ni uspjela pratiti ideološke aspekte i važnost koju su Ustaše pridavali sportu. To je uvidio i Miško Zebić kada je rekao da ”Upravo je za naše prilike neshvatljivo [...] koliko naši susjedi vode brigu o tjelesnom odgoju svoje omladine. Oni su svjesni, da je jedino zdrava i otporna mladost temelj narodne budućnosti”.⁸⁶ Ove riječi najvjerojatnije su se odnosile na impresivnu sportsku infrastrukturu prisutnu u fašističkoj Italiji, a čija je veličina i važnost zasigurno impresionirala. Ne samo zato što je gradnja primjerice u fašističkoj Italiji ili nacističkoj Njemačkoj trajala već punih dvadeset godina, već i stoga što NDH jednostavno nije imala sredstva, a ni mogućnosti pristupiti značajnijim zahvatima za izgradnju sportskih terena i objekata. Iako su određeni planovi, poput onoga oko izgradnje natkrivenog plivališta u Preradovićevoj ulici, postojali, do njihove realizacije nije nikada došlo.⁸⁷ Stoga su pripadnici Ustaške mladeži najčešće morali ili sami pristupiti izgradnji terena i objekata, ili su dogovarali koncesije s gradskim vlastima, ili jednostavno tražili da im se dodijele prostorije u kojima bi mogli održavati kako sastanke tako i tjelovježbu.⁸⁸

⁸³ Ibid.: 19.

⁸⁴ „Stadio Mussolini – jedna od najvećebnijih sportskih građevina svijeta“ u *Nova Hrvatska*, 27. 11. 1941., br. 211: 11.

⁸⁵ Vidi primjerice „Zdravlje, snaga, ljepota“ u *Novo pokoljenje*, 10. 3. 1943., br. 3: 14.

⁸⁶ „Sport nije više zabava već nastojanje da Hrvatska mladež očeliči svoja tijela i oplemeni svoj duh“ u *Nova Hrvatska*, 28. 11. 1941., br. 212: 15.

⁸⁷ „Zagreb će dobiti najsuvremenije zimsko—ljetno plivalište u Europi“ u *Nova Hrvatska*, 14. 6. 1942., br. 137: 16.

⁸⁸ Državni arhiv Varaždin, fond Gradsko poglavarstvo - Ustaška mladež – Tabor Ustaške mladeži župa Zagorje – Varaždin, „Gradskom poglavarstvu Varaždin - 8. 4. 1942“, br. 25/42, ili „Radovi oko podizanja sportskog igrališta Ustaške mladeži u punom su toku“ u *Nova Hrvatska*, 5. 8. 1942., br. 181: 3, ili „Kupalište Ustaške mladeži“ u *Ustaški glas – Banja Luka*, 22. 7. 1942., br. 18: 2.

Zaključak

Iz svega navedenoga vidljivo je da su tjelovježba i sport zauzimali značajnu ulogu u ustaškome odgojnome diskursu. Njihova vizija izgradnje fašističke države i nacije zahtijevala je totalnu kontrolu nad odgojem mladeži, kako onim umnim tako i onim tjelesnim. Mladež kao element koji je trebalo odgojiti i oblikovati prema načelima ustaškoga pokreta te prema liku i djelu ustaša starije generacije, bila je upravo onaj faktor kojemu su ustaše pridavali veliki značaj. Glavnu ulogu u toj sveobuhvatnoj ideji odgoja na umnome i tjelesnome polju imao je sport. Njegova osnovna i primarna zadaća bila je formiranje i oblikovanje zdravih, jakih, beskompromisnih i požrtvovnih sljedbenika ustaške ideje i prakse. U konačnici, ustaška vizija sporta bazirala se na utopijskome poimanju izgradnje pojedinca, a sve u svrhu jačanja i izgradnje nove, zdravije, i trajnije nacionalne zajednice, a prema uzorima nađenima u fašističkoj Italiji i nacističkoj Njemačkoj. Upravo stoga sport je trebao postati, kao što je Miško Zebić izjavio, „svojina i najširih slojeva naroda [...] mora biti onaj čimbenik koji će našu mladež [...] razviti pravilno kako u tjelesnom, tako i u borbenom pogledu, a i u pogledu čvrstoće njihova morala“.⁸⁹

Bibliografija

Arhivski izvori

HR-HDA-Hrvatski državni arhiv, Ministarstvo narodne prosvjete, Pravni odsjek

HR-HDA-Hrvatski državni arhiv, NDH Poslanstvo u Bratislavi

HR-DAV-Državni arhiv Varaždin, Gradsko poglavarstvo, Ustaška Mladež

Novine

Bilogora - političko-prosvjetni tjednik, Bjelovar, 1942.

Dužnostnik – službeni list Ustaške mladeži, 1941.-1943

Hrvatska riječ – Ustaški glas Požeške doline, Požega, 1943.

Hrvatska zemlja – Tjednik za politička, prosvjetna, društvena i gospodarska pitanja, Petrinja, 1944.

Hrvatski krugoval, Zagreb, 1941.

Koprivnički Hrvat, Koprivnica, 1942.

Nezavisna Hrvatska, Bjelovar, 1941.

Nova Hrvatska, Zagreb, 1941.-1942.

⁸⁹ „Atletika – nastavak predaje i osnovica hrvatskog športa“ u *Nova Hrvatska*, 31. 7. 1942, br. 177, 13.

Novo Borovo, Borovo, 1943.-1944.

Novo pokoljenje, Zagreb, 1942.-1943.

Spremnost – misao i volja ustaške hrvatske, 1942.

Ustaša – vjesnik hrvatskog Ustaškog oslobodilačkog pokreta, Zagreb, 1941.

Ustaška mladež – omladinski prilog »Ustaše«, Zagreb, 1941., br. 10.,15.

Ustaška mladež – službeno glasilo Ustaške mladeži, Zagreb, 1942.-1944.

Ustaški glas, Banja Luka, 1942.

Izvori

CRLJEN, Danijel, ur. 1942. *Načela Ustaškog pokreta*, Zagreb: Tiskara Matice hrvatskih akademičara.

MAKANEC, Julije. 1942. *Ustaške vrline*, Zagreb: Promičba Ustaške mladeži.

ORŠANIĆ, Ivan. 1942. *Zadatci našeg rada*, Zagreb: Promičba Ustaške mladeži.

PAVELIĆ, Ante. 1941. *Strahote zabluda*, Zagreb: Tiskara knjižare St. Kugli.

VALENTA, Ante, ur. 1935. *Tumač načela Hrvatskog domobrana: kao je nastala t. zv. "Jugoslavija" ili pravi uzroci pogibije Aleksandra u Marseillu*, Buenos Aires: Biblioteka Hrvatskog domobrana.

Literatura

BANOVIĆ, Ivo. 2011. *Podsjetnik za polaganje ispita iz povijesti sporta*, Split: Kineziološki fakultet Sveučilišta u Splitu.

COSTA PINTO, António, ur. 2011. *Rethinking the Nature of Fascism: Comparative Perspectives*, Hampshire, UK: Palgrave Mcmillan.

DOGLIANI, Patrizia. 2000. Sport and Fascism. *Journal of Modern Italian Studies*, 5/3, 326-348.

GEYER, Michael. 2009. *Beyond Totalitarianism: Stalinism and Nazism Compared*. New York, NY: Cambridge University Press.

GIRGINOV, Vassil. 2004. Totalitarian Sport: Towards Understanding of its Logic, Practice and Legacy. *Totalitarian Movements and Political Religion*, 5/1, 25-58.

GREGOR, James A. 2009. *Marxism, Fascism, and Totalitarianism: Chapters in the Intellectual History of Radicalis*. Stanford, Calif.: Stanford University Press, 2009.

GRIFFIN, Roger. 1991. *The Nature of Fascism*, London and New York: Routledge.

IORDACHI, Constantin, ur. 2010. *Comparative Fascist Studies: New Perspectives*, New York, NY: Routledge.

JAREB, Mario. 2007. *Ustaško-domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, Zagreb: Školska knjiga d.d..

MANN, Michael. 2004. *Fascists*, New York, NY: Cambridge University Press.

PAYNE, Stanley G. 1995. *A History of Fascism, 1914-1945*, Wisconsin, Madison: The University of Wisconsin Press.

- PAYNE, Stanley G. 2000. Fascism and Communism. *Totalitarian Movements & Political Religions*, 1/3, 1-15.
- REDEKER, Robert. 2008. Sport as an Opiate of International Relations: The Myth and Illusion of Sport as a Tool of Foreign Diplomacy. *Sport in society: Cultures, Commerce, Media, Politics*, 11/4, 494-500.
- ROBERTS, David D. 2006. *Totalitarian Experiment in Twentieth Century: Understanding the Poverty of Great Politics*. New York and London: Routledge.
- TODOROV, Tzvetan. 2001. Totalitarianism: Between Religion and Science. *Totalitarian Movements & Political Religions*, 2/1, 28-42.
- TUNIS, John R. 1936. The Dictators Discover Sport. *Foreign Affairs*, 14/4, 606-617.
- YEOMANS, Rory. 2005. Militant Women, Warrior Men, and Revolutionary Personae. The New Ustasha Man and Woman in the Independent State of Croatia, 1941-1945. *Slavonic and East European Review*, 83/4, 685-732.

Fascism, Sport, and Youth – Idea and Role of Physical Education and Sport in Educating and Organizing the Ustasha Youth, 1941-1945

In this paper, the author analyzes the Ustasha Youth organization and especially its relation to physical education and sports as envisioned by the Ustasha leaders, ideologues, and officers within the youth organization. Based on the premise of contamination and degradation of Croatian youth during the interwar period, the Ustashes set up the path of regenerating and re-building the Croatian youth according to their vision and ideas.

The author argues that due to the Ustashes' apocalyptic vision of the past, in which the Croatian youth was neglected and contaminated by foreign elements, especially with regard to their physical education and training, they established a utopian path of re-molding and creating the 'new', stronger, physically and intellectually superior Croatian youth. This was to be accomplished through the Ustasha Youth organization within which physical education and sports were given a primary role. The author argues that two sports were especially prominent: athletics, especially track and field sports, which had the role of creating and molding physically healthy new Croat, and chess, which was to provide intellectual upgrading and development of youth.

The main driving force was the Ustashes' utopian socio-anthropological vision of creating a new Croatian man and woman. The Ustashes aspired towards creating and molding the new generation which was supposed to be a healthy, powerful, uncompromising, superior to its enemies and belligerent, and which would without any hesitation accept the role of guardians of the Ustashes achievements under any cost. Despite the fact that the Ustashes' utopian vision remained unfulfilled,

it nevertheless shows their aim for a complete, total transformation of Croatian society. Their main pillar in this attempt was youth which was regarded as an element most susceptible, flexible, and responsive to certain ideas, in this case the Ustashas' utopian idea of creating something 'new', 'better', and long-lasting.

Key words: youth, fascism, sport, athletic, chess

Ključne riječi: mladež, fašizam, sport, atletika, šah

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

46

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase, sans-serif font.

ZAGREB 2014.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 46

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Vlatko Previšić

Glavni urednik / Editor-in-Chief

Hrvoje Gračanin

Uredništvo / Editorial Board

Bruna Kuntić-Makvić (stara povijest/ancient history), Zrinka Nikolić Jakus (srednji vijek/
medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Željko Holjevac
(moderna povijest/modern history), Tvrтко Jakovina (suvremena povijest/contemporary history),
Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history),
Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Board

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko
Bratož (Ljubljana), Snježana Buzov (Columbus, Ohio), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki
(Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Alojz Ivanišević (Wien),
Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz),
Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj),
Nada Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd),
Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršna urednica za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Kristina Milković

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb

Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske,

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS

Naslovna stranica

Iva Mandić

Grafičko oblikovanje i računalni slog

Ivanka Cokol

Lektura

Jadranka Brnčić

Tisak

Web2tisak, Zagreb

Naklada

250 primjeraka

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrcak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*